

Українська революція, 1917

Народе Український! В твоїх руках твоя доля. В сей трудний час всесвітнього безладдя й розпаду докажи своєю одностайністю і державним розумом, що ти народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо і достойно стати поруч з кожним організованим, державним народом, як рівний з рівним.

Перший Універсал Центральної Ради, 1917 рік¹

Не в білих рукавичках по лакованій підлозі пройдемо ми в царство соціалізму.

Лев Троцький, 1917 рік²

У наступні роки відбудуться ще більші демонстрації, виступатимуть харизматичніші промовці й пролунають професійніші гасла. Проте мітинг, який відбувся в Києві вранці 1 квітня 1917 року (за старим стилем 19 березня), був першим і в цьому була його унікальність. Ніколи до цього український національний рух не набирав такої сили на території колишньої Російської імперії. Вже за кілька тижнів після Лютневої революції, під час якої було повалено царат, усе здавалося можливим.

Майоріло багато стягів, серед них жовто-блакитні – за Україну, червоні – прапори соціалістів. У натовпі крокували солдати, діти, робітники, музиканти й чиновники, котрі несли плакати «За вільну Україну у вільній Росії!» або «Незалежна Україна з власним гетьманом!» Деякі з демонстрантів йшли з портретами Тараса Шевченка. Один за одним промовці закликали присутніх підтримати щойно створену Центральну Раду. Сформована двома днями раніше Центральна Рада проголосила владу над усією Україною.

Нарешті на сцену вийшла людина, яку щойно обрали головою Центральної Ради. Це був Михайло Грушевський – з бородою та в окулярах – той, хто одним із перших представив Україну предметом її власної історії. Автор десятитомної «Історії України-Руси» та багатьох інших наукових праць, Грушевський почав займатися політикою наприкінці XIX століття. Зокрема, перебуваючи

в габсбурзькій Галичині, він долучився до створення Української національно-демократичної партії в грудні 1899 року. До роботи в Російській імперії Грушевський повернувся в 1905 році, але в 1914 його було заарештовано, і він знову був змушений поїхати за кордон. Після революції повернувся до Києва переможцем. Натовп голосно вітав його: «Слава батькові Грушевському!»³ А він у свою чергу відповів: «Присягнемо ж у цю важливу мить, усі як один, що разом будемо боротися і не складемо зброї, аж поки не виберемо рідному краю автономії!» З тисяч грудей залунало: «Присягаємо!»⁴

З відстані сьогодення сам факт перебування історика на чолі національного руху видається надзвичайним. Проте на той час це було анітрохи не дивно. Починаючи з XIX століття українські історики (як і їхні колеги в інших європейських країнах, що не мали власної держави) розпочали цілеспрямовано писати й викладати власну національну історію, яка довгий час була захована в наративі титульних націй великих імперій. Звідти вже було рукою подати до справжньої політичної активності. Як колись Шевченко пов'язував українство з боротьбою селян проти гноблення, так і Грушевський у своїх роботах підкреслював місію «народу» в політичній історії України, наголошував вирішальну роль народного спротиву різним формам тиранії. Було цілком логічно, що в такий важливий час він захоче допомогти власному народові стати політичною силою, і не лише на словах, а й у справах і діях. Особливо цікавило його питання політичної мобілізації й активності селянства, їхнього «пробудження». Зокрема для них він написав історичну працю «Про старі часи на Україні». У 1917 році цю книгу було перевидано тричі.⁵

Грушевський був далеко не єдиним, хто у своїй літературній творчості й культурній діяльності виступав за суверенну Україну. 1917 року до Києва повернувся Георгій Нарбут – художник-графік, що став одним із засновників Української академії образотворчого мистецтва й створив грошові знаки та марки, український державний герб.⁶ Ще один член Центральної Ради і політичний діяч – Володимир Винниченко був прозаїком і драматургом. Таким чином, при відсутності власної суверенної держави з розбудованим чиновницьким апаратом і активним політичним життям, національні почуття українців могли знайти реалізацію передусім у літературі й мистецтві. Аналогічно і в Європі: письменники й художники відіграли важливу роль у формуванні національної ідентичності поляків, італійців і німців ще до того, як вони створили власні держави. Схожий досвід національного відродження в Російській імперії мали Грузія, Вірменія та прибалтійські держави, проте останні стали незалежними тільки в 1918 році. Керівна роль

інтелігенції в цих національних проектах була очевидною і для прихильників, і для противників. Цей факт допомагає зрозуміти, чому за часів царської Росії були заборонені українські книги, школи та культура, і чому їх подальше переслідування стане центральним питанням для Леніна і Сталіна.

Члени Центральної Ради прагнули до демократичної легітимності, хоча розпочали свою діяльність як самопроголошені представники національного руху. Працюючи у великому білому будинку неокласичного стилю в центрі Києва (в якому раніше проводились зустрічі Українського клубу, що об'єднував письменників національного спрямування й громадських діячів), Центральна Рада скликала Всеукраїнський Національний Конгрес 19 квітня 1917 року.⁷ Понад 1 500 людей, обраних у той чи інший спосіб місцевими радами і заводами, зібралися в Національній філармонії в Києві і тим самим висловили підтримку новому українському уряду. Того ж літа в Києві відбулися збори військових, селян і робітників.

Центральна Рада також намагалася створити коаліції з кількома політичними групами, включаючи організації єврейської та інших національних меншин. Навіть радикальне ліве крило Української партії соціалістів-революціонерів (численна селянська популістська партія, відома далі як «партія боротьбистів», від назви газети «Боротьба») виступило за Центральну Раду. Багато селян також висловили їй підтримку. У 1914–1918 роках російська армія налічувала в своєму складі понад 3 мільйони українців, у лавах австро-угорської перебувало ще 250 000. Багато цих солдатів воювали по різні сторони брудних окопів на Галичині.⁸ Проте після закінчення війни близько 300 000 осіб, що служили в «українізованих» частинах, сформованих з українських селян, присягли на вірність новій державі. Деякі приєдналися до збройних сил Центральної Ради зі зброєю, яку принесли з війни. Вмотивовані можливістю повернутися додому, вони також сподівалися на революційні зміни і національне відродження, які пообіцяв новий український уряд.⁹

У наступні місяці Центральна Рада насправді здобула широку підтримку, передусім завдяки радикальним заявам. Відповідаючи тогочасним лівим ідеалам, Рада запропонувала обов'язкову земельну реформу, перерозподіл землі великих поміщиків і монастирів між селянами. «Ніхто не може знати ліпше за нас самих, що нам потрібно і які закони найкращі для нас», – задекларувала Центральна Рада в червні 1917 року в першому зі своїх Універсалів, адресованих широкій аудиторії:

Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати своєю землею. І через те ми хочемо, щоб після того, як буде одбирано по всій Росії поміщицькі, казенні, царські, монастирські та інші

землі у власність народів, як буде видано про це закона на Всеросійському учредительному зібранні право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало нам самим, нашим Українським Зборам... Вони вибрали з-поміж себе нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам... творити новий лад вільної Автономної України.¹⁰

У листопаді третій і передостанній Універсал засвідчить про створення Української Народної Республіки в складі Російської Федерації та оголосить вибори до всеукраїнських установчих зборів.¹¹

Попри очікуване несприйняття таких рішень певною частиною населення, відродження української мови знайшло широку підтримку, особливо серед селянства. Як і в минулому, українську мову ототожнювали з економічною та політичною свободою, адже тільки-но урядовці та бюрократи почали говорити українською, селяни отримали доступ до судів і державних установ. Офіційне вживання рідної мови стало предметом гордості та «джерелом моральної підтримки» національного руху.¹² Справжній вибух стався у виданні словників та правописних довідників. Між 1917 і 1919 роками в Україні вийшло друком п'ятдесят дев'ять книжок з української мови, порівняно з одинадцятьма за все попереднє століття. Серед них були три українсько-російських словники та п'ятнадцять російсько-українських. Великий попит на останні походив від багатьох російськомовних мешканців міст, які раптом були змушені опановувати українську мову – перспектива, яка їх не надто тішила.¹³

Протягом свого нетривалого існування український уряд досяг деяких успіхів у дипломатії, але вони не встигли запам'ятатися. Після проголошення незалежності Української республіки 22 січня 1918 року двадцятивосьмирічний генеральний секретар міжнародних справ Олександр Шульгин, також історик за освітою, здобув фактичне визнання своєї держави усіма великими європейськими країнами, включаючи Францію, Велику Британію, Австро-Угорщину, Німеччину, Болгарію, Туреччину і навіть Радянську Росію. У грудні Сполучені Штати надіслали свого дипломата для відкриття консульства в Києві.¹⁴ У лютому 1918 року делегація українських урядовців у Брест-Литовську підписала мирну угоду з Центральними державами. Це була окрема угода від більш відомої – тієї, котру підписали нові лідери Радянської Росії кілька тижнями пізніше. Молода українська делегація усіх приємно вразила. Німецькі перекладачі згадували, що українці «поводилися сміливо, їхня наполегливість змусила [німецьку сторону] погодитися на всі вимоги, які були важливими для національних інтересів їхньої країни».¹⁵